

Ali Haribou, *Les Comores*, Paris 1980, s. 16-36, 41-48, 55, 61-66, 70-76, 81-87, 104; J. Martin, *Comores: quatre îles entre pirates et planteurs*, Paris 1983, I-II, tür.yer.; Sultan Chouzour, *Le pouvoir de l'honneur essai sur l'organisation sociale traditionnelle de Ngazidja et sa contestation*, Paris 1989, tür.yer.; F. T. Masao – H. W. Mutoro, "La côte d'Afrique orientale et les Comores", *Histoire générale de l'Afrique* (éd. M. el-Fâsî), Paris 1990, III, 625-656; J. de Vere Allen, *Swahili origins*, Ohio 1993, s. 194-197; P. Vérin, *Les Comores*, Paris 1994, tür.yer.; G. Fontaine, *Mayotte*, Paris 1995, s. 35-42; R. K. Kent, "Madagascar et les îles de l'Océan indien", *Histoire générale de l'Afrique* (éd. B. A. Ogot), Paris 1999, V, 981-1031; Aydoğan Köksal, *Afrika Genel ve Ülkeler Coğrafyası*, Ankara 1999, s. 163-165; R. le Tourneau, "Aperçu sur les musulmans des territoires de la communauté dans l'Océan indien", *l'Afrique et l'Asie*, sy. 49, Paris 1960, s. 10-25; C. Robineau, "l'Islam aux Comores: une étude d'histoire culturelle de l'île d'Anjouan", *Revue de Madagascar*, sy. 35 (1966), s. 39-56; C. Allibert, "La chronique d'Anjouan par Said Ahmed Zaki (ancien cadî d'Anjouan)", *Etudes Ocean indien: Anjouan dans l'histoire*, sy. 29, Paris 2000, s. 9-92.

AHMET KAVAS

KOMŞU

Türkçe'deki komşu karşılığında İslâm ahlâk ve fıkıh literatüründe kullanılan *câr* kelimesi "yakın olma, yakınlık" anlamındaki *civâr* ve *mücâvere* masdarlarından isim olup genellikle birbirine yakın meskenlerde yaşayan kişilerin ve ailelerin her birini ifade eder. Ayrıca aralarında meslek, iş yeri, arazi vb. yönlerden yakınlık bulunanlar hakkında da kullanılmaktadır (*Lisânü'l-'Arab*, "cvr" md.; *Tâcû'l-'arûs*, "cvr" md.). Kur'an-ı Kerim'de *câr* kelimesi terim anlamıyla bir âyette iki defa tekrar edilmiştir (en-Nisâ 4/36); hadislerde ise sıkça geçmektedir (Wensinck, *el-Mu'cem*, "cvi" md.).

Sosyal hayatın aileden sonraki halkasını komşular oluşturduğundan her din ve kültürde komşuluk ilişkilerine dair kurallar bulunur. Tevrat'ta komşuların birbirine karşı hak ve ödevlerine dair emir ve yasaklara yer verilmiştir (meselâ bk. Çıkış, XX, 16-17; XXI, 14, 18; XXII, 9, 26; Levililer, XIX, 13, 15-18). Özellikle on emir içinde yer alan, "Komşunu kendin gibi seveceksin" buyruğu (Levililer, XIX, 18) bütün bu ödevlerin temelini oluşturur. Ancak konuya dair Tevrat'taki emir ve yasaklar yahudilerin kendi aralarındaki komşuluk ilişkileriyle sınırlı olarak algılanmış ve yabancılara karşı hissedilen antipati duyguları zamanla yahudi olmayan herkese karşı gerçek bir nefrete dönüşmüştür.

Özellikle Talmud yazarları kural olarak yabancılar hakkında iyi niyet beslememek, onlara merhamet etmemek gerektiğini, putperestlerin komşu sayılmayacağını, yahudi olmayanların köpeklerden farksız olduğunu ifade etmişlerdir (DB, V, 683-684).

Hristiyanlık'ta komşuluk kavramının evrensel bir içerik kazandığı görülmektedir. Matta İncili'ne göre (XXIII, 36-40) her şeriatla yer alan temel buyrukların en başta geleni kişinin Allah'ı bütün yüreğiyle sevmesi, ikincisi de komşusunu kendisi gibi sevmesidir. Hz. İsa, "Sen komşunu sevecek ve düşmanından nefret edeceksin" şeklindeki yahudi ahlâk öğretisini hatırlattıktan sonra, "Düşmanlarınızı sevin ve size eza edenlere dua edin" demiştir (Matta, V, 43-44).

İslâm'da komşu hakları genel olarak kul hakları (hukûk-ı ibâd) veya insan hakları (hukûk-ı âdemoiyyîn) denilen haklar çerçevesinde ele alınır, bu haklarla ilgili emir ve yasaklar komşuluk ilişkilerini de bağlar (bk. HAK). Kur'an-ı Kerim'de Allah'a imanı emreden ve şirki yasaklayan ifadelerin hemen arkasından sıralanan ahlâk emirleri arasında ana babaya iyi davranmaktan sonra komşuya iyilik yer almaktadır (en-Nisâ 4/36). Müfessirler bu âyette geçen komşu kavramı hakkında değişik yorumlar nakletmişlerdir. Meselâ Evzâî'nin bir evin farklı yönlerinde bulunan kırkar evi o eve komşu saydığı belirtilir. Bazı hadislerle ve Hz. Ali'ye isnat edilen bir rivayete dayanarak bir evden bağırıldığında sesin duyulabildiği bütün evlerin komşu sayılması gerektiği belirtilmiştir de bu husustaki rivayetlerin sıhhati tartışmalı olduğundan bu görüşe itibar edilmemiştir (Abdurrahman b. Ahmed b. Muhammed b. Fâyi', s. 33-34). *Câr* kelimesiyle aynı kökten bir fiilin Ahzâb sûresindeki (33/60) bağlamından hareketle bu sınırı genişleterek bir mahallede, hatta bir beldede oturan insanların birbirinin komşusu sayılması gerektiğini söyleyenler de vardır. Ancak âyetlerde ve sahih hadislerde komşuluğun sınırıyla ilgili açık bir bilgi bulunmadığını, bu sınırla ilgili farklı ölçüler veren rivayetlerin sıhhatinin kuşkuyla olduğuna belirten birçok âlim kimlerin komşu sayılacağını örfünü belirlediği görüşünü tercih etmişlerdir (meselâ bk. İbn Kudâme, VIII, 537; Ali b. Süleyman el-Merdâvî, VII, 243; Âlûsî, V, 29).

Yaygın yoruma göre Nisâ sûresinin 36. âyetinde geçen "yakın komşu" ile evleri en yakında bulunan komşular, "uzak komşu" ile de nisbeten daha uzakta oturan-

lar kastedilmiştir. İlkiyle akrabalık bağı bulunan, ikincisiyle akraba olmayan komşuların veya ilkiyle müslüman, ikincisiyle gayri müslim komşuların kastedildiği şeklinde daha başka yorumlar da yapılmıştır (Zemahşerî, I, 267-268; Şevkânî, I, 521). Kurtubî bu son yorumu da sahih bir yorum olarak değerlendirir; ayrıca âyetteki "ihşân" kelimesinin yerine göre komşunun mutluluğunu ve kederini paylaşma, birlikte dostça yaşama, ona eziyet etme ve onu himaye etme gibi erdemli davranışları içerdiğini belirtir (*el-Câmî*, V, 183-184). Hadislerde de komşuluğun önemini ve komşu haklarını anlatan çeşitli açıklamalar bulunmaktadır. Bunların en dikkate değer olanı, "Cebrâil, komşu hakkı üzerinde o kadar önemle durdu ki neredeyse komşuyu komşuya mirasçı yapacak sandım" meâlindeki hadistir (Buhârî, "Edeb", 28; Müslim, "Birr", 140, 141). Diğer hadislerde de komşusunun, kendisine kötülük yapmasından korktuğu kimse-lerin tam olarak iman etmiş olamayacağı (Buhârî, "Edeb", 29; Müslim, "İmân", 73), Allah katında en hayırlı komşunun, komşularına en çok iyilik eden kimse olduğu (Tirmizî, "Birr", 28) bildirilmekte, ayrıca komşuların, en yakın olanlardan başlamak üzere birbirine hediye vermeleri de öğütlenmektedir (Buhârî, "Şüfa", 23; "Hibe", 16).

İnsan ilişkilerine dair âyet ve hadisler bütün olarak dikkate alındığında İslâm ahlâkında, yabancılara karşı nefret telkin eden ve onları aşağılayan yahudi telakkisinin âdil ve ahlâkî görülmediği, buna karşılık İncil'in, "Düşmanlarınızı sevin" buyruğunun da gerçekçi bulunmadığı anlaşılmaktadır. Bunun en açık kanıtlarından biri, "Bir topluluğa duyduğunuz öfke sizi adaletten sapmaya sevketmesin. Adaletli olun; bu, takvâya daha uygundur" meâlindeki âyettir (el-Mâide 5/8). "Allah'a ve âhiret gününe inanan kimse komşusuna eziyet etmesin" (Buhârî, "Rikâk", 23; "Nikâh", 80; Müslim, "İmân", 74, 75); "Allah'a ve âhiret gününe inanan kimse komşusuna iyilik etsin" (Buhârî, "Edeb", 31; Müslim, "İmân", 74, 76, 77) meâlindeki örneklerde de görüldüğü gibi hadislerde komşuluk kavramının din ayırımı yapılmaksızın mutlak olarak kullanılmasını dikkate alan âlimler, gayri müslim komşuların da komşuluk haklarının bulunduğu görüşünde birleşmiştir (Kurtubî, V, 188). Özellikle komşuları üç gruba ayırarak akraba olan müslüman komşuların akrabalık, dindaşlık ve komşuluk hakları, akraba olmayan müslüman komşu-

ların dindaşlık ve komşuluk hakları, gayri müslim komşuların ise komşuluk haklarının bulunduğunu belirten hadis (Aclûnî, I, 328), sıhhati tartışmalı olsa bile konuyla ilgili sahih hadislerin ruhuna uygun düşmesi, ayrıca bu husustaki genel İslâmî telakkiyi yansıtmaları bakımından önemli görülmüş ve konu hakkındaki hemen bütün kaynaklarda bu rivayete yer verilmiştir.

Ahlâk kitaplarında ve özellikle İbn Ebû'd-Dünyâ'nın *Mekârimü'l-ahlâk*'ı, İbrâhim b. Muhammed el-Beyhâkî'nin *el-Mehâsin ve'l-mesâvî'si*, İbn Abdülberr'in *Behcetü'l-mecâlis'i* gibi antolojik eserlerde komşuluk âdâbına dair sözlerle yer verilmiştir. Konuyla ilgili eserlerin en önemlilerinden olan Gazzâlî'nin *İhyâ'ü'l-ûlûmî'd-dîn*'inde, "Komşuluk Hakları" başlığı altında konuya dair hadisler de zikredilerek komşulukla ilgili başlıca haklar ve görevler, ahlâkî ve medenî kurallar sıralanmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-Arab, "cvr" md.; *Tâcü'l-'arûs*, "cvr" md.; Wensinck, *el-Mu'cem*, "cvr" md.; H. Lese-tre, "Prochain", *DB*, V, 683-684; Buhârî, "Rikâk", 23, "Nikâh", 80, "Edeb", 28, 29, 31, "Şüf'a", 23, "Hibe", 16; Müslim, "İmân", 73, 74, 75, 76, 77, "Birr", 140, 141; Tirmizî, "Birr", 28; İbn Ebû'd-Dünyâ, *Mekârimü'l-ahlâk: The Noble Qualities of Character* (nşr. J. A. Bellamy), Wiesbaden 1973, s. 80-87; Taberî, *Câmi'u'l-be-yân*, V, 78-82; İbrâhim b. Muhammed el-Beyhâkî, *el-Mehâsin ve'l-mesâvî* (nşr. Muhammed Süveyd), Beyrut 1408/1988, s. 560-562; İbn Abdülber, *Behcetü'l-mecâlis*, I, 289-294; Gazzâlî, *İhyâ'*, II, 212-215; Zemahşerî, *el-Keşşâf* (Beyrut), I, 267-268; İbn Kudâme, *el-Muğnî* (nşr. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî - Abdülfettâh M. el-Hulv), Kahire 1412/1992, VIII, 537; Kurtubî, *el-Câmi'*, V, 183-189; Ali b. Süleyman el-Merdâvî, *el-İnşâf fî ma'rifeti'r-râcih mine'l-hilâf* (nşr. M. Hâmîd el-Fikî), Beyrut 1376/1957, VII, 243; Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ'*, I, 328; Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, Beyrut 1412/1991, I, 521; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, V, 29; Abdurrahman b. Ahmed b. Muhammed b. Fâyi', *Ahkâmü'l-civâr fî'l-fık-hi'l-İslâmî*, Cidde 1416/1995, s. 31-43.

MUSTAFA ÇAĞRICI

□ FIKİH. Sosyal hayatın ayrılmaz bir parçasını teşkil eden komşuluk ilişkisi dinî, ahlâkî ve hukukî nitelikte bir dizi hak ve yükümlülük doğurur. Bunlardan dinî ve ahlâkî nitelikte olanlarda fertlerin dinî duyarlılıkları, örf ve toplumsal sağduyu daha belirleyici olduğu ve diyanî yön ön plana çıktığı için fıkıhta alt-üst komşuluğu ile sınır komşuluğunun doğurduğu hukukî nitelikte hak ve yükümlülükler üzerinde daha ayrıntılı biçimde durulmuştur.

Eşya hukuku terimi olarak bir akar üzerinde diğer bir akar lehine kurulmuş sınırlı aynı hakkı ifade eden irtifakların neredeyse tamamı komşu akarlar arasında cereyan eden ve bu akarların sahiplerini de yakından ilgilendiren haklardır. Su alma (kaynak), geçit, inşaat, su geçirime ve akıtma, kirş koyma gibi haklar böyledir. Hatta komşu akarın manzarasını engellemek için yapı yapmama yükümlülüğü veya akar içindeki mahrem yerlerin görülmesini önlemek için sütre dikebilme hakkı da bu grupta yer alır. Klasik kaynaklarda geçmemekle birlikte bazı çağdaş yazarların eserlerinde irtifak hakları başlığı altında yer verdiği "hakkü'l-civâr" da (komşuluk hakkı) birbirine komşu iki akardan her birinin diğeri üzerinde mâliklerinin bu akarları kullanımı esnasında birbirine zarar verecek taşkınlıklardan kaçınmasını öngörmektedir (bk. İRTİFAK). Komşuluk hukukunun önemli bir yönünü teşkil eden bütün bu haklar esasında, mülkiyet hakkından yararlanma sırasında komşuya açıkça zarar veren her türlü davranışın engellenmesi amacıyla getirilmiş birtakım hukukî sınırlamaları ifade eder.

Kural olarak herkes kendi mülkünde dilediği gibi tasarrufta bulunma hakkına sahip olmakla birlikte mülkiyet hakkından yararlanma konusunda bazı kısıtlamalar söz konusudur. İslâm hukukçuları arasında komşuluk münasebetiyle mülkiyet hakkının sınırlandırılması konusunda iki farklı yaklaşım mevcuttur. Bunlardan ilki mülkiyet hakkının doğrudan komşuluk sebebiyle kısıtlanamayacağı ve herkesin kendi akarı üzerinde başkasının hakkı taalluk etmediği sürece dilediği gibi tasarrufta bulunabileceği şeklinde olup Şâfiî ve ilk dönem Hanefî hukukçularına aittir. Bu durumda komşular birbirlerinin akarı üzerinde sırf komşuluktan doğan hiçbir hakka sahip değildir. Bu konudaki ikinci görüş ise Mâlikî, Hanbelî ve sonraki Hanefîler'in geneline ait olup akar mâliklerinin çevresindeki komşularına açıkça zarar verecek tasarrufların kanun tarafından engelleneceği yönündedir. *Mecelle* açık zararı (zarar-ı fâhiş) binaya zarar veren, yani binaya zayıflık getiren ve yıkılmasına sebep olan ya da temel ihtiyaçları, yani oturma hakkı gibi binadan elde edilecek aslı menfaatleri engelleyen şeyler olarak tanımlamıştır (md. 1199). Buna göre meselâ bir binaya bitişik demirci dükkânı veya değirmenin binayı zayıflatması, fırının dumanından evde oturulamayacak derecede rahatsız olmak,

komşunun evine akan veya taşan bozuk kanalizasyon boruları (md. 1200), komşunun ışığını tamamen kesmek (md. 1201) gibi hususlar fâhiş zarar içinde değerlendirilmiştir.

Bir binanın alt ve üst katlarını paylaşan kat mâliklerinin mülkiyet haklarında da bazı kısıtlamalar söz konusudur. Buna göre üst kat mâlikinin alt kat üzerinde inşaat hakkı, alt kat mâlikinin de üst kat üzerinde çatı hakkı vardır. Çatı hakkı, üst kat mâlikinin katını sürekli mevcut tutarak alt katın çatısını yağmur, güneş ve zarara yol açabilecek diğer unsurlardan koruması borcunu ifade eder. Katlar ikiden fazla olup her biri farklı mâliklere ait olursa birbiri üzerindeki katlar arasında yukarıda zikredilen haklar bulunduğu gibi bütün katlar arasında da karşılıklı haklar ve yükümlülükler vardır. Kat mâlikleri birbirlerine zarar verecek tasarruflarda bulunamazlar. Meselâ alt kat sahibi binanın zayıflamasına sebep olacak yeni pencere ve kapılar açamaz, avlusunda kuyu veya çukur kazamaz. Üst kat sahibi de alt katın veya temel taşıyamayacağı yükleri yükleyemez, kat çıkamaz.

Komşuluk ilişkilerinden doğan mülkiyet hakkının sınırlandırılmasıyla ilgili bir diğer hüküm ise bir gayri menkulün satılması halinde o gayri menkulün ortak mâlikine, irtifak hakkı sahibine veya bitişik komşusuna aynı bedelle öncelikle satın alma hakkını ifade eden şüf'a (ön alım) hakkıyla ilgilidir. Yalnızca Hanefî mezhebine mensup hukukçular tarafından benimsenen görüşe göre satılan akara bütün sınırlarında veya sınırının bir kısmında akarı bitişik olan bütün komşular için eşit derecede şüf'a hakkı vardır. Bu hükmün dayanağı Hz. Peygamber'den rivayet edilen, "Bir evin komşusu o eve şeffî olmayla herkesten daha lâyıktır" şeklindeki hadistir (*Müsned*, IV, 388, 390; Tirmizî, "Ahkâm", 32, 33). Satılan akarın ortağı ya da irtifak hakkı sahibinin bulunmaması durumunda bitişik komşular kendi aralarında eşit olarak şüf'a hakkına sahip olurlar. Komşuluk sınırının uzunluğu veya kısalığı ya da yatay veya dikey olması önemli değildir (bk. ŞÜF'A).

Diğer taraftan aile mahremiyeti ve özel hayatın gizliliği açısından da komşuluk ilişkisinden birtakım haklar ve yükümlülükler doğmaktadır. Buna göre bir evden beklenen oturma, dinlenme ve kadınların serbestçe hareket edebilme imkânlarına bir kısıtlama getirilemez. Aile mahremiyetini ihlâl edici davranışlarda bulunulamaz (*Mecelle*, md. 1205).